

Б. М. Данилишина. – К.: Наукова думка, 2006. – 252 с.

7. Сичевський М. П. Організаційно-економічні системи екологізації виробництва продукції харчової промисловості / М. П. Сичевський // Вісник Сумського державного аграрного університету. – Суми, 2000. – 469 с. – (Спец. вип. “Екологічні проблеми виробництва та споживання екологічно чистої продукції”).

8. Klisinski Yanush. Management of recreation of natural resources / Klisinski Yanush, Korenjuk Petro, Palamarchuk Wilior. – Poland, Legnitsa: Academy of Management, 2004. – 203 p.

УДК 332.01:339.1

П. Б. Юр'єва

Національний університет державної податкової служби України

ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТОРГІВЛІ В РЕТРОСПЕКТИВІ

У статті розглянуто генезис теорій та концепцій територіальної організації торгівлі, визначено основні проблеми та завдання з раціоналізації та оптимізації територіальної організації торгівлі в Україні.

Ключові слова: торгівля, територіальна, раціональна територіальна та оптимальна територіальна організації торгівлі, центральні місця, торгова зона.

В статье рассмотрен генезис теорий и концепций территориальной организации торговли, определены основные проблемы и задания по рационализации и оптимизации территориальной организации торговли в Украине.

Ключевые слова: торговля, территориальная, рациональная территориальная и оптимальная территориальная организации торговли, центральные места.

In the article is examined the genesis of theories and concepts of the territorial organization of trade, definitely basic problems and tasks with respect to rationalization and optimization of the territorial organization of trade in the Ukraine.

Keywords: trade, the territorial, the rational territorial and the optimum territorial organizations of trade, central places.

Проблема територіальної організації торгівлі вимагає вирішення питання про її місце в рамках регіональної економіки. Відповідь на нього, на наш погляд, пов'язана з історичним характером економічної науки, що проявляється у взаємовідношенні економіки як цілісного поняття та відносно відокремленої теорії. Таке взаємовідношення складається з трьох етапів: перший – нова теорія з'являється як антипод існуючим; другий – нова теорія розвивається, завойовуючи провідне місце, оскільки вона сприяє вираженню назрілих економічних проблем; третій – досягнувши піка у своєму розвитку, ця теорія інтегрується цілісною теорією і стає її

© П. Б. Юр'єва, 2009

226

частиною. Працюючи над таким алгоритмом, слід зауважити, що теорія територіальної організації є відносно новою. В умовах сьогодення, коли країни не можуть ефективно функціонувати одна без одної, класична теорія не здатна забезпечити оптимізації та раціоналізації територіальної організації торгівлі. Вона є не що інше, як теоретичний “склад” загальних положень, які підказують нам, що шукати, якщо ми вже дісталися до місця призначення, але не можуть повідомити нас наперед, що нас чекає там, куди ми збираємося йти. Тому постає питання доведення її до вимог сучасної суспільно-економічної формації.

Мета статті – провести історичний аналіз теоретичних аспектів територіальної організації торгівлі, визначити основні проблеми просторової організації торгівлі в Україні та окреслити напрями їх розв’язання.

Територіальні аспекти вивчення торгівлі вперше простежуються у працях Гвіччардіні Л., Вареніуса В., братів Саварі. У різні роки проблемою територіальної організації торгівлі займались й українські вчені, зокрема: Воронова Є. Н., Голошубова Н. О., Демидко Л. П., Кочерга О., Мазаракі А. А., Неборачко О. В., П’ятакова С. Ф. та інші. Проте комплексний аналіз генезису наукової думки щодо територіальної організації торгівлі не проводився.

Теоретичною основою розміщення об’єктів торгівлі є концепція центральних місць Крісталлера В. та Льош А.

Крісталлер В. у своїй праці “Центральні місця південної Німеччини” (1933 р.) висунув гіпотезу, що у формуванні регіональної економіки переважну роль відіграють центри зосередження економічної діяльності, які мають певну ієрархію, основою якої є функціонування механізму товарно-грошових відносин, закону попиту та пропозиції. Основні положення теорії централізації Крісталлера В. можна звести до наступного: структура формується на плоскій необмеженій поверхні з ізотропним розподілом купівельної спроможності; існує ієрархія центральних місць; доповнюючі райони займають повністю територію, де формується система центральних місць; чим більше населений пункт, тим більше в ньому підприємств торгівлі; чим більша кількість населення в поселенні, тим ширший діапазон послуг; чим вищий ранг поселення, тим більший за своїм масштабом доповнюючий район. Центральні товари мають купуватись у найближчому центральному місці певного рангу, затрати часу на купівлю товарів та послуг мають бути мінімальні [1].

Таким чином, у моделі Крісталлера В. ефективна територіальна організація торгівлі є основною причиною існування міста.

У подальшому теорію центральних місць розвинув Льош А. в роботі “Просторова організація господарства” (1940 р.). Сфера обслуговування розглядалась ним як широкий набір видів, кожен з яких може мати власну зону збуту, що може перетинатися із зонами збуту інших товарів [2].

Теоретичні принципи міжрегіональної торгівлі вперше виведені в рамках теорії міжнародних економічних відносин. Сміт А. вважав, що регіон (країна) має спеціалізуватись на виробництві та реалізації товару, по якому він володіє абсолютними перевагами [11]. На противагу йому Рікардо Д. виходив з відносних порівняльних переваг. Він довів, що навіть регіони (країни), що мають більш високі витрати на виробництво товару, можуть отримати економічну вигоду від спеціалізації та обміну завдяки різниці витрат [3]. Теоретичні положення Хекшера Х. та Оліна Б.

зводяться до наступного: регіони повинні вивозити товари інтенсивного використання надлишкових факторів виробництва і товар інтенсивного використання дефіцитних для них факторів; ввезення та вивезення товарів змінюється переміщенням факторів виробництва [4, 5]. Надалі ці постулати було скореговані Леонтьєвим В. Зокрема, на основі методу міжгалузевого балансу встановлено, що на вибір доцільної структури вивозу та ввозу товарів впливають як прямі виробничі витрати, так і непрямі, що сконцентровані у використанні сировини та матеріалах.

Закономірності розміщення об'єктів торгівлі в центральних місцях пояснює чимало теорій, основні з них три: теорія централізації, яка пояснює принципи функціонування центрів торгівлі та ієрархічність між ними; теорія прийнятної орендної плати, що дає уявлення про внутрішню просторову організацію природних центрів торгівлі; теорія агломерації, яка пояснює принципи, згідно з якими подібні за форматом об'єкти торгівлі скупчуються в одному місті [6].

Центральні місця (міста) розвиваються за трьома моделями, кожна з яких може бути використана при вирішенні завдання оптимізації розміщення об'єктів торгівлі: модель концентричних зон Борджеса С. передбачає функціональний принцип зонування території міста (центральна ділова зона, торгова, зона відпочинку, промислово-складська і житлова зона) [7]; секторна модель Хойта Х. передбачає зонування міста за соціально-демографічним принципом (робоча зона, зона еліти і таке інше) [8]; модель множинності ядер Гарріс Ч. та Ульмана Е., що під ядром розвитку розуміють будь-які елементи, які сприяють розвитку в певному пункті житлового, промислового, громадського будівництва [9].

Перша повна описова модель розміщення об'єктів торгівлі міста була запропонована Беррі Б., який побудував її на основі аналізу розміщення різних видів діяльності. Так, він обґрунтував три типи розміщення об'єктів торгівлі (форм комерційної забудови): ділові центри – сукупність функціонально пов'язаних об'єктів торгівлі, що реалізують покупцям різні товари, роботи та послуги; торгові артерії – лінійна забудова об'єктів торгівлі, яка обслуговує людей, що перебувають у дорозі (на вулиці, автостоянках); спеціалізовані функціональні ареали – сукупність взаємопов'язаних об'єктів торгівлі, сконцентрованих в одному місці, які задовольняють специфічні запити споживачів (розважальні та ігрові заклади, автомобільні салони) [10].

У радянській практиці принципи розміщення об'єктів торгівлі сформовані Серебряковим С. В. Вони полягали в наступному: однотипні об'єкти торгівлі розміщуються рівномірно по всій території міста з урахуванням щільності населення; об'єкти торгівлі, що позиціонують товари комплексного попиту, мають бути територіально наближені один до одного; об'єкти торгівлі розміщуються залежно від частоти попиту та масовості закупівель товарів, які ними позиціонуються [11].

Виходячи з таких принципів, у центральних місцях можуть бути застосовані дві системи розміщення об'єктів торгівлі: ступінчаста (концентрична) та функціональна.

Сутність ступінчастої системи полягає в побудові ієрархічної структури об'єктів торгівлі за принципом частоти попиту. За вказаним принципом об'єкти торгівлі поділяються на три ступені: об'єкти торгівлі мікрорайону, що розміщують товари повсякденного попиту, які повинні бути максимально наближені до споживача,

мати мінімальний радіус обслуговування, невеликий розмір та розміщуватись на всій території мікрорайону; об'єкти торгівлі району, що реалізують товари періодичного та повсякденного попиту, які мають розташовуватись у міських та житлових районах, формуючи внутрішньоміські торговельні ареали; об'єкти торгівлі міського значення, що забезпечують населення як товарами епізодичного попиту, так і періодичного та повсякденного, і розміщуються на центральних вулицях міста і створюють загальноміські центри торгівлі [12].

Таким чином, торговельні об'єкти вищого ступеня перекривають функції, що виконують об'єкти нижчого рівня. Слід також зазначити, що трьохступінчаста система може бути використана для великих міст, двохступінчаста – для середніх та малих, одноступінчаста – для сіл.

Із розвитком мікрорайонів, зростанням мобільності населення, розширенням асортименту товарів, зміною технології торгових процесів виникла необхідність перегляду ступінчастої системи та її вдосконалення.

Поступово на зміну ступінчастій системі розміщення об'єктів торгівлі приходить функціональна система. Її сутність полягає в тому, що об'єкти торгівлі розміщуються відповідно до функціонального призначення. У зв'язку з цим вони поділяються на об'єкти місцевого та міського значення. Перші розташовуються в житловій зоні з радіусом дії в межах пішохідної доступності та задовольняють попит населення в товарах повсякденного попиту. Об'єкти торгівлі міського значення розміщені переважно в центрі міста поблизу великих транспортних вузлів та пропонують населенню максимальний асортимент товарів, здатний задовольнити різні запити та вподобання людей [12].

Сьогодні цінність цієї системи повністю себе вичерпала. Вона спростована тим фактом, що масове розповсюдження особистого транспорту видозмінила характер як процесу здійснення покупок, так і власне торгівлі. Центри міст із найбільш доступних для покупців перетворились у важкодоступні (у зв'язку із заторами на дорогах). У результаті торгівля значно перемістилась із центрів міста за його межі. З'являються об'єкти торгівлі районного та навіть обласного значення. Вони розміщуються групами по комплексності попиту в містах транспортних потоків за межею міста. Таким чином, функціональна система з часом передбачає трьохрівневу ієрархію об'єктів торгівлі: місцевого, міського та регіонального значення. Сьогодні такий західний досвід цілком переймають вітчизняні суб'єкти торгівлі.

Ретроспективний аналіз теоретичних аспектів територіальної організації торгівлі дає змогу сформулювати три основні школи в дослідженнях просторової організації торгівлі: європейську (Крісталлер В., Льош А.); американську (Беррі В., Праутфут М., Мерфі Р., Реткліф Р., Конверсон Р. Д., Хоттенлінг Х., Хафф Д., Рейлі В.); радянську (Серебряков С. В., Демін М. М., Тимчук М. Ф., Нікольський І. В., Поросенкова Н. І., Демідко Л. П.).

Теоретичні здобутки західних учених у сфері територіальної організації торгівлі, апробовані та випробувані часом, цілком адекватно накладаються на сучасні реалії розвитку ринкової економіки в Україні. При цьому, на наш погляд, територіальна організація торгівлі являє собою форму суспільної організації торговельної діяльності, яка ґрунтується на територіальному поділі праці, розміщенні продуктивних сил та регіональних відмінностях.

Сьогодні територіальна організація торгівлі в Україні характеризується низкою проблем, а саме: високим ступенем подрібненості торгівлі; концентрацією в містах; скороченням об'єктів торгівлі в сільській місцевості та набуттям ними нецивілізованих форм; наявністю стихійних об'єктів торгівлі; нерентабельністю об'єктів торгівлі через неправильне визначення торгової зони та місця розміщення торговельних об'єктів; недосконалістю складського господарства; дисбалансом попиту; низькою якістю торгового обслуговування тощо.

Територіальна організація торгівлі здатна забезпечити належний економічний та соціальний ефект за умови раціоналізації та оптимізації територіального розміщення і територіальної структури. Виходячи з цього, раціональна територіальна організація торгівлі має забезпечити: відповідність кількості об'єктів торгівлі та форм їх спеціалізації, обсягу і структури товарообороту; розміщення об'єктів торгівлі згідно із щільністю населення, головними потоками руху та особливостями праці й побуту; розмежування функцій з реалізації товарів та обслуговування покупців між окремими типами об'єктів торгівлі; рівномірне завантаження та умови рентабельності об'єктів торгівлі; ув'язку черговості будівництва об'єктів торгівлі з етапами забудови та реконструкції житлового фонду [13].

Таким чином, вирішуючи проблеми територіальної організації в Україні для досягнення поставлених завдань з раціоналізації та оптимізації територіальної організації торгівлі, необхідно розробляти та впроваджувати державні й регіональні програми розвитку торгівлі за визначених соціально-економічних показників розвитку країни та регіону.

Література

1. Christaller W. Central places of southern Germany / W. Christaller; trans. C. W. Baskin. – N.J.: Prentice-Hall, 1966. – 234 p.
2. Леш А. Географическое размещение хозяйства / Леш А. – М.: Издательство иностранной литературы, 1959. – 438 с.
3. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. Т. 1 / Рикардо Д. – М., Госполитиздат, 1941. – 288 с.
4. Heckcher E. Mercantilism / Heckcher E. – L., 1935. – 323 p.
5. Ohlin B. Inter-Regional and International Trade / Ohlin B. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1933. – 393 p.
6. Бунге В. Теоретическая география / Бунге В.; [пер.с англ. В. Я. Барласа, В. Б. Кузнецова, Ю. В. Медвикова; предисл. Ю. Г. Саушкина]. – М.: Прогресс, 1967. – 279 с.
7. Park R. E. The Growth of city: In Introduction to a Research Project / R. E. Park, E. W. Burgess, R. D. McKenzie // The City. – Chicago, 1967.– Ch.2. – P. 47–63.
8. Hoyt H. One Hundred Years of Land Values in Chicago / Hoyt H. – Chicago Univ. Press, 1933. – 181 p.
9. Harris C. D. The Nature of Cities / C. D. Harris, E. L. Ullman // Annuals of the American Association of Political and Social Sciences. – 1945. – Vol. 242. – P. 7–17.
10. Berry B. J. Geography of Market Centers and Retail Distribution / Berry B. J. – NJ: Prentice-Hall, Inc.; Englewood Cliffs, 1967. – 146 p.
11. Аванесов Ю. А. Организация торговли: учебник для экон. фак. торг. вузов /

Ю. А. Аванесов, С. В. Серебряков. – М.: Экономика, 1978. – 319 с.

12. Мазаракі А. А. Розвиток і структурна переорієнтація сфери товарного обігу як фактор економічного зростання: дис...д-ра екон.наук: 08.02.01 / Анатолій Антонович Мазаракі. – К., 1995. – 365 с.

13. Саркісян Л. Г., Казакова Е. Б. Организация розничной торговой сети: [монография] / Л. Г. Саркісян, Е. Б. Казакова. – Донецк: ДонГУЕТ, 2005. – 152 с.

УДК 316.472.47

Т. В. Бауліна

Міжнародний науково-технічний університет

ИНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Запропоновано дефініційне визначення поняття інтелектуальний капітал та обґрунтовано його структурно-динамічні характеристики. Досліджено основні напрями і засоби формування, технології управління інтелектуальним капіталом національного господарства та методи його нарощення. Доведено доцільність раціоналізації використання інтелектуального капіталу та ініціювання процесів інтелектуалізації економіки в Україні.

Ключові слова: структурно-динамічні характеристики, інтелектуальний капітал, формування та раціональне використання.

Предложено дефиниционное определение понятия интеллектуальный капитал и обосновано его структурно-динамические характеристики. Исследованы основные направления и средства формирования, технологии управления интеллектуальным капиталом экономики и методы его наращивания. Доказана целесообразность рационализации использования интеллектуального капитала и инициирование процессов интеллектуализации экономики в Украине.

Ключевые слова: структурно-динамические характеристики, интеллектуальный капитал, формирование и рациональное использование.

In this article a new hike to determination of concept of intellectual capital and his structure is offered, basic directions of forming, management and activation of intellectual capital of society are explored. Has been proved his effective use for development of intellectual economy in Ukraine.

Key words: structural and dynamic characteristics, intellectual capital, formation and management.

Перехід економіки України на нову модель інноваційного розвитку обумовлює нові підходи до вирішення проблем ефективного управління підприємствами, вихід на світовій ринок, підвищення конкурентоспроможності продукції та послуг, наближення до європейських стандартів якості. Досягнення нових цілей для